

J. B. v. B.

Korte Beretning

hvad hand angaaende

Dvægs = Sygen

har fundet observere,

Samt sine Betænkninger om Sygdommens Oprindelse og Besskaffenhed med hosføiede og derpaa sig grundende Midler eller Medicamenter, som hand agter og til deels har funden tienlige derimod saavel præservative som curative afhandlet udi 7. Membris.

Membr. I.

De udvortes Omstændigheder og Symptomata.

Saar noget Dvægs - Hoved Begynder at angribes af denne grasserende Syge, saa fornemmer man strax at Hovedet hænger ned mod Jorden, Gummerne og Tungen bliver meere hviidagtig, Hornene gemeenligen kolde, det trækker efter været og liigesom hiver, Begierligheden til Foderet forgaaer efter Haanden, det kand ey meere tygge drøv, og i fald det ey døer hastig, da ved Sygens Tiltagelse kand det uden Besværlighed ey rense sig, ikke heller fuldkommen reffe sig ud, mens faaer liigesom Spasmos, som hindrer Refningen, der indfinder sig Tørst og iblant Forstoppelse saa vel paa Urinen som Excrementer, iblant en stærk Durch-

løb med Blanding af Blod. Kort før Døden ligger det ligesom betagen af en Kærelse eller Apoplexia uden Følelse og Bevægelse. En sey Sliim eller Mucus flyder gemeenligen udaf Næse og Mund, og omkring Tungen mærkes Babler eller Bleiner. Det Dvæg, som er bleven frisk har omtrent paa 3die Uge af Sygdommen faaet smaae Knuder paa Halsen og Ryggen, hvorpaa det er bleven skabbet. Køerne har gemeenligen fastet Kalvene tillige.

Membr. 2.

De indvortes Omstændigheder som befandtes ved at slagte det Dvæg, som Bønderne foregav endnu at være frisk.

Udi det Dvæg som ansaaes for frisk endnu, endskiont Hornene fandtes kolde, Hovedet hængte ned, og Respirationen faldt besværlig, og dog imod min Villie og Viidende blev slagtet, kunde man ey skionne at de almindeligen kiendelige Parter udi Hovedet, Brystet og Maveen yttrede nogen Kiendetegn til Sygdommen, da jeg tillige med de 2de Studiosis Medicinæ af Collegio Mediceo erfarede ved Efterspørsel, at den Koe, som blev slagtet for frisk, var den samme, som vi kort tilforn havde talt om hvad Medicamenter hun skulle have for den hos hende begyndende Sygdom, saa vi alle Ting nøyere efter og fornam, at Milten var noget forandret fra sin naturlige Couleur, saa og at Narene, hvorved den foruden Membranis & Ligamentis hænger sammen med Maveen og Leveren, var opfyldt med et slags usædvanlig sortagtig Blod, hvorpaa Milten blev udtagen og opskæren, da man blev endeel hviide Prikker var deri, ligesom den kunde være bestrøet med fint hvidt Sand, og naar disse Prikker bleve trykkede kom derudaf lidet sey Sliim, hvilket alt var Kiendetegn nok paa en begyndende Forstoppelse og Inflammation udi de fine Narer, hvoraf de nærmeste Nares Udvidelse, Inflammation, samt Bøddskernes Tykthed, og, om ingen hastig Hielp skeer, Forraadnelse følger, og Leveren, som efter de Nyeres Meening skal have sit flygtige Blod til deels fra
Milten,

Milten, bliver strax opfyldt med u-sædvanlig tykt Blod, saa den tynger ved sine Baand eller Ligamenta, hvorved den henger fast til Diaphragma eller Mellemgulvet, og hindrer Respirationen eller gjør Dvæget stak-aandet. Udi Brystet fandtes Parterne gemeenligen funde. Men Hiernen var noget opspillet af tykt Blod.

Membr. 3.

Hvad forefandtes hos de Kæer, der døde af Sygdommen uden at have brugt de af mig ordinerede Medicamenter.

Bed Underlivets Åbning faldt strax i Dynene den saa kaldede Lage-Læppen eller Lappe-Kallunet, paa Latin Omasus, som er den tredie Ventriculus, der findes udi alle de Creaturer der tygger Drov. Denne Lage-Læppen var meget udspillet, og ligesom hart udstoppet med et slags fortorret brunagtig Materie, som lignede smaat skaaren og halv forbrendt Foeder. Galde-Blæren saaes gemeenligen meget stoer, og med en Mængde sortagtig flydende Galde opfyldt, saa den er befunden at have vejet over 8. Pund, følgerlig anseelig forøget Leverens Tyngsel, hvorom oven meldt er i Membro 2. Udi Galde-Gangen i Leveren fandtes gemeenligen en fast-groet Kalk-eller Steenagtig Materie, og hos somme Steene udi Galde-Blæren. Galden var meget mørk i sin Couleur, mens gemeenligen temmelig flydende og tynd, hos nogle fandtes et slags Orme i Galde-Gangen, som lignede meget smaae Flynder. Desuden saae man paa adskillige Parter i Underlivet rødbrune Striiver, som visse Kiendetegn til Inflammation og Brand. Ved Brystets Åbning fandt man Lungen meere eller mindre bedervet, og Hiertet iblant med Polypis opfyldt og ligesom slap hos nogle. Udi Hiernen saaes Årene (venæ & sinus) opfyldte med meget tykt sortagtig Blod, Hornene vare gemeenligen tomme. Efter andres Relation skal og Hiernen iblant være funden til deels forraadnet.

Membr. 4.

Hvad forefandtes udi de Køer som havde brugt Medicamenter.

Hertil maa jeg forud erindre, at Bønderne (som formodentlig vare indtagne af den forefattede Meening at ingen Hielp var meere til) ey vilde lade sig persuadere eller true til at bruge Medicamenterne ordentlig; thi somme vilde slet intet bruge, andre vilde probe det, og naar det ey strax første gang hialp, gienste de Resten af Medicamenterne, eller og kastede dem bort, andre ville endda bruge noget, som jeg opholdt mig hos paa 4de Dag, saa det tegnede sig meget got, mens da jeg reyste fra dem, og ordinerede paa Apoteket hvad de skulde continuere med, blev det ey afhændtet. Detsuden slagtede Bønderne en Deel af de Køer, som brugte Medicamenter, saa at af de 12. Køer og en Tyr hos en Bonde, hvor Curen udi min Nærværrelse tegnede sig meget got, ikke mindre end 5. eller 6. ere slagtede, og de 5. levede endnu for faae Dage siden, hvorudover jeg ikke heller kand determinere noget vidst om et forventende lykkelig Udfald efter de af mig ordinerede Medicamenter førend mig overlades en Stald med sygt og en med frisk Qvæg, samt fornødene og tilførlelige Folk til Opvartning efter min derom indgivne allerunderdignigste Forestilling. Den eeneste som jeg i saa Maader kunde forlade mig paa, er Sogne-Præsten, som med største Omhyggelighed lod efterleve hvad jeg til hans meget syge Koe ordinerede, som synes at være gandske restitueret. Mens det var ikkuns een Koe, og een Svale gjør ingen Sommer. Efter denne gjorde korte Forklaring over nogle af de Vanskeligheder som ere mødt mig ved disse mine foretagne Experimenter vil jeg alleeneste melde at Lage-Læppen udi disse ommeldte Køer fandtes noget blodere, Hornene fandtes og hos nogle, i sær de som havde brugt Setacea opfyldte, og naar jeg examinerede Folkene i Huuset nøye, fik jeg Underretning om, at disse Køer ey havde faaet Medicamenter Dagen førend de vare døde, saa jeg

jeg sikkerlig troer, at, om ikke alle, saa dog en Deel af de Røer der ere døde kunde have bleven conserveret, hvis de ordentlig havde efterlevet mine Ordinationer.

Membr. 5.

Betænkning om denne Sygdoms Oprindelse.

Jeg tvivler ingenlunde paa at jo enhver maa tilstaae denne Syge at være smitsom og pestilentialist, til hvis Oprindelse eller Aarsag at forklare, saa viidt det er vores skrøbelige Sandser tilladt at see ind udi materielle og naturlige Ting, de lærde Natur-Kandsagere (Physici) have 2de særdeeles Meninger (excepto den transcendentalistiske nyeligen publicerede *Causa occasionalis determinata*) hvoraf den eene foregiver *Venenum habituosum* af andre kaldet *Miasma Venenosum*, den anden et slags Insecter eller Orme, der under en slags øyensynlig Damp svæver i Luften, og hvor den falder, gemeenligen yttre sig med en vedderstyggelig Stank. Angaaende den første Meening, da veed man endnu ey, enten det saa kaldende *Miasma corroderer* de solide Parter eller coagulerer de flydende Parter, adstringerer eller præcipiterer, mindre om det er et *Acidum* eller *Alcali*, følgerig kand man ey efter Fornuftens Regler *raisonnere* sig til, hvad slags Medicamenter kunde være de tienligste, hvorfor jeg altid har holdt dette *Miasma Venenosum* i Paralel og liige klart med de gamle deres *Qualitates occultæ*, som ere Ord der intet forklarer til Dphlysning eller Nytte for nogen, og i fald nogen ville allegere de slags *Effluvia* som ved Chymiske Operationer iblant befindes at dræbe nogen, til et Beviis at *Miasmata* kand være til, saa maa de tillige beviise, at samme nogensinde ere befundene at være smitsomme, førend de kand faae Stæd her. Derimod er den anden riimeligere efter mine ringe Tanker; Thi for det første har *Leeuwenhoeck*, *Hartsoeker*, foruden adskillige andre, beviist ved gode *Microscopia* at Luften er fuld af adskillige slags Insecter, som i en Hast ved Varmen kand procreeres og formeeres, for det andet har *Physici* et Ho-

ved-

ved-Fundament hvorefter de domme fra det store til det mindre, fra det synlige til det u-synlige, som er den saa kaldede Analogia eller Lighed, som Naturen sees at virke paa udi adskillige Ting, som for Exempel alle levende Ting i Verden avles i et Æg, og bryder derudaf, naar dens Tiid er, hvilken Meening, saavidt jeg veed, alle nyere Physici har antaget, endskiont den synes at bekomme nogen Stød ved de nyere Experimenter med Polypis, som beskrives at vore heele ud igien af hvert et Stykke, man klipper af dem; Mens jeg mener at den forommeldte Analogia skal beviise, at den anførte Hypothesis de universali rerum generatione ex ovo derforre ey bør kulfastes; Thi naar man fornuftig overvejer, at nogle Træer og andre Gevexter, der gemeenligen ved deres Frøe, som agtes for Ovula, pleyer at procreeres, ogsaa kand af en fraskaaren Green forplantes og formeeres, saa er det derforre ey sagt at de ikke genereres ex ovo eller af deres Frøe, endskiont de paa den anden Maade tillige kand forplantes ligesom Polypi, hvilke des Marsag synes at ligne det omtalte slags Vegetabilium nærmest, og kand dennem derforre tillegges generatio æquivoca. Ja det er troeligt, at der maa findes flere saadanne smaa Dyr, der kommer overeens udi disse Omstændigheder med Vegetabilibus. Efter denne Analogia og Simplicitet, som man fornemmer Naturen betiener sig af til at naae sine Dye-merker ved at frembringe og forandre adskillige Ting, er jeg kommen paa de Tanker, at det ey kand være andet end Insecter der giver Anledning til denne høystbeklageligen grasserende Svæg: Syge; Thi ligesom man ved adskillige Marsens Tiider bliver en stem stinkende Taage var, som falder paa Kornet i Marken, Træer, Urter og alle slags Gevexter, der viiser sig siden at have bestaaet meestendeels af Insecter, ved det bemeldte Vegetabilia, enten til Deels fortæres eller paa andre adskillige øyensynlige Maader bestadiges, og siden i sær paa Trærnes Greene og de nedfaldende Blade viiser et slags Spin, hvori sees en Mængde smaa Ovula eller Æg, hvoraf mod Sommerens tiltrædende Varme, saa fremt samme inden den Tiid af Kulden, Blæst, Jib, eller andre os til dato ubekiendte Maader ey vorder destruerede, een langt større Mængde Insecter frembryde eller avles. Saaledes er det og rimeligt at Insecter angriber og inficerer adskillige

lige Creaturer. Desuden er det bekiendt, at Ovula af et slags omstuder øyensynlige Insecter falder paa Ryggen af Kæns-Dyret, og gjør det stor Skade, hvorom kand læses de Svenske Acta. Hvilket alt efter mine Tanker er Beviis for den Thesin, at Insecter kand forarsage saadanne giftige Sygdomme hos Creaturene, saavel som Træerne ic. og naar man overvejer, hvor nær den Stank, som findes hos det meget syge Dvæg, kommer overeens med den som findes efter døde Fiske og store Insecter, saa seer jeg ingen Marsag til at tvivle om samme Sages nødvendige Sandhed. Men derfor er det ey min Sag med Aug. Hauptmanno og hans Tilhængere Christ. Lange, Joh. Petr. Faber, Athanas. Kirchero &c. at statuere Pathologiam animatam eller at derivere alle Sygdomme fra Orme, mindre at underkaste mig Pauli Ammanni skarpe Critique, efter at han i Forveien har tilstaaet visse Sygdommers Oprindelse af Orme, hvilken lyder saaledes: Omnes morbos a vermibus derivare, vel ex hoc capite mortem ipsam vermem appellare, & potissimum scripturæ locis abuti, verminosi profecto judicii est indicium; det er at sige, at den maa have en orinstukken Forstand, som vil sætte alle Sygdommers Oprindelse, ja Dødens selv, fra Ormene, og tillige misbruge den Hellige Skriftes Sprog I Cor. XV. 55., endskjønt man maa tilstaae, at solidæ Observationes og fornuftige Experimentter har udfunden adskillige Ting, som de Gamle vel aldrig havde tænkt, saa man ey kand vide hvad lærde og flittige Mænd ved disse 2de benævnte Hoved-Piller til Videnskabernes Forfremmelse maatte kunde opdage, i sær paa de Stæder, hvor de have Overflodighed af Instrumenter med andre fornødene Requisite, samt fornuftige Anstalter til Syge-Huuse under rætskaffene Medicorum Opsyn. Efter at jeg nu har forklaret mine Tanker om Insecter, at de nemlig skulle være Marsag til den grasserende Dvæg-Syge, saa vil det vel og være nødigt at melde noget om Maaden, paa hvilken Insecter kand beskadige Creaturet. Naar i Følge af den ommeldte Analogia Naturæ estertænkes de Spanske Fluers (Cantharides) Virkning og Egenkab, som bør ansees for et slags store Insecter, saa er det bekiendt, at samme besidder en særdeles vim causticam eller

brændende Kraft, som de yttre hvor de bliver paalagt ved at trække Blærer paa Huden, ligesom naar man brænder sig; denne brændende Kraft lærer vi ved Chymien at komme af Alkali, hvilket er et skarp ludagtig Salt, som Pot-Aske og Kalk, af hvilke 2de man i fordum Dage lavede en Lapidem causticum til at brænde Hul paa Huden med i fornødene Tilfælde, men formedelst dens alt for stærke og vedvarende brændende Kraft affkaffet, da man i dens Stæd nu omstunder bruger Lapidem infernalem, hvis Kraft ey vedvarer saa længe. Hertil bør og i Aagt tages, hvad om Inflammation eller Brand og den overflødige sorte Galde er meldt Membro 2. og 3., hvilke ey kand ansees for andet end Effecter af det forhen omtalte alcaliniske og brændende Bæsen, som da nødvendig maa findes hos disse Insecter udi en langt finere Grad end hos de Spanske Fluer. Hvad nu videre anbelanger Maaden hvorledes disse saa at sige brændende subtile Insecter sniger sig ind i Creaturerne, da vides dertil vel ingen andre Bøye end Munden, Næsen, Ørene og Pori Cutis eller Sveede-Hullerne, igiennem hvilke sidste de dog ey læt kand trænge sig ind, med mindre Blodet er til Deels udtømmet, saa Venæ absorbentes derover ere blevene bibulæ, efter solides Observations om Pesten iblant Mennisker, saa de trende første bliver uden Tvivl de almindeligste, hvorved Insecterne kand komme til de saa kaldede Sinus, som ere nær ved Hiernen, eller og til Lungen og Maven, hvilket og nogle Observationer fra Landet mig communicerede stadfæster, da de haver seet Dvæget gaae frisk og munter til Vands, men strax derpaa rekket Munden i Beyret, ligesom Dvæget pleyer at giøre naar det formærker en u-sædvanlig Lugt, og derpaa begyndt at vrøle, samt henge med Hovederne, hvorefter det strax skal være bleven sygt og død, saa det synes troeligt, at disse Insecter, naar de ere levende, snarere penetrere op til de omskrevne Sinus nær ved Hiernen, hvoraf da om Sommeren Dvæget gemeenligen hastig er dødt, men derimod Yngelen eller Ovula af dem, som ey besidder den Activitæt, gaaer ned til Lungen og Maven, paa hvilket sidste Stæd de snarest finder Leylighed til at yttre deres skadelige Virkning, da de derimod i Lungen formedelst Luftens og Blodets hastige Circulation ey faaer Tid

Tiid til at opholde sig saa længe, folgelig har man en heller seet Lungen angreben, saa vidt mig er bekiendt, uden hos det Dvæg, som har været længe sygt. Naar nu dette giftige Bæsen er kommen til Maven, saa irriteres en alleneste de fineste Parter, nemlig Nervi, hvoraf Constrictio & Inflammatio skeer, men Bædskerne bliver og inficeret af det skarpe Alkali, og ved de i Maven værende saa kaldede Venæ bibulæ føres i kort Tiid igiennem Port-Varen (Vena portæ) til Leveren, og communiceres Galden, hvilken derved bliver særdeles skarp, saa den ligesom lukker Udgangen til for sig, ved det den irriterer, adstringerer og inflammerer Gangen som den skulle passere, saavel som andre omliggende Parter, hvoraf da fornemmes Aarsagen til Galle-Blærens Størelse og Tynghel, saavel som Galdens Mængde, Fluiditæt og mørke Couleur udi det døde Dvæg, hvorom er meldt Membro 3. Videre om disse Insecters Egenskab, at de nemlig alleeneste attaqvere Horn-Dvæget, vil jeg ikke anføre her, som det er bekiendt, at adskillige Ting kand være giftig og dødelig for et slags Creaturer, der ere føderige ja sunde for andre, en heller om Insecternes adskillige Forandringer, samt deres Ovulis eller Yngel, som de setter førend de døer, saasom en alleeneste Analogien hos de store Insecter, men endog Microscopia giver derom een temmelig tilstrækkelig Underretning; dets uden troer jeg, at de besidder den ommeldte brændende Kraft, i hvad Forandring de end maatte være underkastet, endskiont formodentlig stærkest om Sommeren, da de maa være meest levende, og derfor naar de kommer i Dvægets Legemer, irriterer desto stærkere, og communicerer Bædskerne saa meget hastigere et Alkali volatile corrosivum, eller brændende Bæsen, som ved Circulationen breder sig i en Hast ud over det heele Legeme, saa at Saltet en kand bide paa Riødet af dette døde Dvæg, hvor Alkali prædominerer, som en Antagonist mod acidum salis. Ved denne Leylighed maa jeg anføre en Observation, som mig er for saa Dage communiceret, og synes at stride imod dette af mig paaraabte Alkali corrosivum eller brændende Bæsen, som jeg sætter at skulle brede sig ud over det heele Legeme. Observationen er følgende: En ung Koe, som allene var bleven levende af en stor Stald fuld paa en

Herre - Gaard, kom en Dag og fandt Smag i at slikke en Koe, som nogen Tid tilforn var død, og har derefter dog holdt sig lige frisk; nu skulle man vel sige: Dersom det brændende Væsen deeler sig ud over det heele Legeme, saa maa det og være i Huden og Haarene paa det døde Dvæg, og da burde denne unge Koe nødvendig faaet Skade deraf, men jeg maa hertil korteligen svare, at strax efter Døden cesserer alle Exhalationer, fordi Pori falder sammen, og efter at den døde Koe var bleven kold, saa har formodentlig Luften tillige med sine fugtige deponeret nogle af sine syrlige salte Particler, hvortil den friske Koe ventelig har hast en slags Begierlighed, ligesom vi seer at Dvæget gierne slikker paa Salt - Steene og paa Stolper, der ere smurte med Tiære og Salt, hvilket endog mod denne nu grasserende Syge kand ansees for et slags Præservativ i det mindste, om ikke for en Cuur i Begyndelsen. En anden Sag var det, om den døde Koe havde været saa vidt forfuulnet, at de indvortes inficerede Vædsker vare brudt igiennem udvortes til superficiem; thi da troer jeg sikkerlig, at det Slikkende ey var gaaet saa u-slikket af.

Membr. 6.

Betænkning om Dvæg - Sygens Beskaffenhed.

Herom har jeg til deels allerede meldet og tilstaaet, at denne Syge bør regnes iblant de smitsomme og pestilentialiske; Men for at gjøre Tingene des tydeligere, vil jeg korteligen forklare de af mig annoterede Omstændigheder Membr. I. 2. 3. & 4., hvorvidt samme kand lade sig applicere paa den af mig anførte Aarsag og Oprindelse til Dvæg - Sygen. For det Første seer vi af de udvortes Omstændigheder, at det er Nervi, som de fineste Parter udi Legemet, som bliver angreben af de omskrevne fine brændende Dyr; thi at Hovedet hænger ned, Hornene kiendes kolde, Gummerne og Tungen hviid-

agtig

agtig, er alt Beviis paa at de irriterede Nervi contraherer og forstopper de fineste Arter, der skulle føre den subtile Føde til disse Parter, saa vel som de Arter der pleyer at føre Blodet tilbage, hvoraf da Gummierne og Tungen ere hviide, Hovedet tungt, og de øvrige Omstændigheder snart indfinde sig. Durchløben og Bablerne omkring Tungen viiser og, at det brændende Lude-Salt eller Alkali har inficeret Bædskerne med sin brændende Kraft, hvilken irriterer og adstringerer de fineste Arter, som iblant andet og skulle føre Føde til Hornene, som des Aarsag kiendes kolde, hvilket tillige er Aarsag til de forefaldende Spasmos ved Refningen, da det irriterende Bæsen gjør Bædskernes Bevægelse uordentlig. Den anden Maade som anføres paa Restitution, er ligeledes et Tegn paa en særdeles Skarphed, som visselig dræber, i fald den en finder Udveye til peripheriam corporis igiennem Huden, hvori denne Syge kommer overeens med Pesten, som har grasseret iblant Mennsker, hvilke og sikkerst bliver reddet, naar de faae Bylder eller Udslæt i Huden efter den 6te Dag. Saaledes er og denne Skarphed Aarsag til, at endeel Køer kaster Kalvene, og derefter bliver friske; Thi Efterbyrden, som indeholder Fœtum og henger til Uterum alleeneste ved nogle fine Hinder og Arter, hvorigiennem den ligesom en Svamp trækker Føden til sig og Fosteret, kand lettelig afriues, og musculi in utero irriteres til sin vim expulsiuam, som bestaaer in contractione fibrarum musculosarum orbicularium circa fundum saa og fibrarum spiraliaum & longitudinalium, hvorved Uterus selv contraheres, men orificium dilateres, fœtus, som reniterer og tillige er uroeligt af disse skarpe Bædsker, forarsager uteri reactionem desto heftigere, saa det drives ud tilsammen; Da det nu er bekiendt, at Bædskerne i et levende Creatur trækker sig meest hen til det Stæd, som er svagest, saa de u-sunde ligesom standser der, og uterus ved disse Omstændigheder er at ansee ligesom et saaret og svagt Stæd, saa er det ingen Under, at de skarpe giftige Bædsker der finder Udflugt til det øvrige Legemets Renselse, dog maae jeg herved erindre, at mig ere meget faae Exempler bekiendte, hvor de skarpe Bædsker alleene har forarsaget benævnte Omstændigheder, men der er gemeenligen brugt nogle Stimulantia, som ra-

dix levistici, cardopatix, valerianx, baccx juniperi, eller og, det som jeg syntes best om, Wedike med lidet Peberoed. Stulle nogen forestille sig, at dette var en farlig Bey for den omskrevne skarpe Materie, saa vil jeg alleeneste anføre den Distinction, som Casp. Bartholinus Th. Fil. anfører udi Specimine historix anatom. inter partes dicatas conservacioni individui & speciei, til hvilken sidste slags Uterus henhører, og folgelig ey er absolut nodig til Livets Conservacion, men kand være mange besværlige Tilfælde underkastet, ja i Nødsfald aldeles borttages, det og stadfæstes ved adskillige Observationer, iblant hvilke jeg holder for særdeles merkvoerdig den Historie, som vores Medicorum Coryphæus Th. Bartholin fortæller udi sin Tractat de insolitis partus viis første Capitel, hvor hand fortæller om en Hollandsk Koene, der blev frugtstommelig An. 1643., og da hendes Forløsnings-Tiid kom, havde hun ondt i 2. Dage uden at blive forløst, gif saaledes halv syg udi 5. Aar, da der gif Hul paa hendes Navle, hvor Materie og løse Been brød igiennem, fik saa Tiid efter Tiid ved Siiden og under Navlen flere Huller, hvor igiennem mange løse Been efter Haanden kom, indtil An. 1662., da samme Koene blev af med det sidste Been, og derefter gandske frisk. En gammel Italiener Jacobus Berengarius Carpus fortæller udi sin Ilagoge anatom. at ey alleeneste hand udi Aaret 1507. har udskaaen en gangreneret Uterum, og derved frelst en Koenes Liv, men hans Fader for ham og hans Broders Samme-Søn efter ham har giort ligeledes. Detsuden lever her endnu en gammel Jorde-Moder fra Møen, som har resolveret at afbinde hos en Barsel-Koene en sphaceleret Uterum, og derved frelst Koenen, hvilket er Beviis nok paa hvad Uterus kand taale uden at skade Livet, at jeg ikke skal tale om det almindelig bekiendte Udbødning hos Søerne. Milten som efter Membr. 2. fandtes ligesom bestenkt med fint hvid Sand, er ligeledes et Beviis paa, at det skarpe Bæsen griber allerførst de fineste nervøse Parter an; Thi det er bekiendt, at Milten besidder en anseelig Deel Nervos frem for noget andet Viscus efter sin Størrelse, og tillige har anseelige plexus, som den Engelske Alex. Stuart i sin herrlige Tractat de motu musculari holder for smaae Cerebra, hvor de findes i Legemet, hvorfore

fore de Nyere ogsaa med største Føye tilskrive Milten den samme Nytte i Henseende til Leveren, som Lungen viiser mod Hjertet, det er at sige, triturerer og derved formindsker hver en Blods: Draabe, saa at Blodet derved mægtig vorder fortyndet og giort meere flydende; og saasom Nervi ere de første oprindende og fineste Parter, hvoraf Legemet bestaaer, samt har sin Følelse og Bevægelse af, hvorom jeg har givet min Meening tilkiende udi en Dissertation de monstro gemello, saa er det og rimeligt, at samme indeholder de fineste og med Æthere elastico volatili sive materia primi elementi vel actiuosa meest opfyldte Bædsker, hvilket tillige gjør Blodet flygtigere, og paa saadan Maade merkkelig forbedrer det tykke og fra sine fineste Parter berøvede Blod, som fra ramis venæ portæ inferioribus gaaer til Leveren, hvilket alt det høyrøde flygtige Blod, som findes udi Milt: Aaren (vena splenica) alleeneste, og ey udi nogen anden Vena, klarligen nok beviiser; naar nu estertænkes, at Blodet in vena splenica har været sortagtig hos det Dvæg, som begyndte først at blive sygt, saa sees deraf strax at Milten maatte have mistet sin virkende Kraft, som den har i sær af Nervis efter anførte Omstændigheder, følgelig har Nervi været angreben og deraf Milten bleven svækket, samt Bædskerne derudi berøvede deres subtile Flygtighed, hvilket da har givet Anledning til den begyndte Forstoppelse udi de fine Aarer, samt Forraadnelse, der viiste sig ved de smaa hvide Prikker. Det samme beviiser og Lage-Læppen, som fandtes udi det af Sygdommen døde Dvæg meget udsvillet og opfyldt med en Deel smaat og ligesom halv forbrent Foeder; Thi man veed at Nervi ved Ind: og Udgangen af Maven, Orificia kaldet, ere meest anseelige, efterdi de løber sammen der, som paa et meget mindre Stæd end den heele Mavens Capacitet, hvor de har meere Rum til at udbrede sig, hvorfor, naar Nervi irriteres her, Orificia stærkest bliver sammentrakt, og Udgangen i sær forhindret, ved hvilken Sammentrekning forarsages Smerte og Inflammation med stærk Heede og Brending, som fortærer all Flygtighed, hvori ventriculus ey kommer overeens med den saa kaldede Machina Papiniana, som nogle dog ligner den ved, saasom denne Machine ey tillader Vandet eller Luften at komme ud, og des Aarsag kand giøre Beenene møre eller bløde, ligesom de ere gamle eller unge til, da dog her in ventriculō

ingen

ingen Fugtighed fiendes, end skjønt det som Dvæget drifter meestens-
 Deels immediate kommer udi denne omskrevne Ventriculo fra Oeso-
 phago igiennem en particulair liden Canal. Videre Beviis paa den-
 ne Skarphed samt deraf flydende Irritation, Inflammation og omst-
 der Forraadnelse, ere de rødbrune Striiver, som fandtes nesten over
 aldt i Underlivet, og kommer af Blodet eller Serum, der penetrerer,
 udspiler og forstopper de finere Arer imod Naturens sædvanlige Love,
 hvoraf da saa vel Tarmene som Vandblæren kand forstoppes, naar disse
 Bædsker standser ved bemeldte Parters Sphincteres, men derimod
 indfinder sig Durchløb med Blod blandet, naar samme stillestaaen-
 de Bædsker bryder ud med en slags Forraadnelse ind i Tarmene og
 gnaver Huller paa de fine Arer. Den steenagtige Materie i Galde-
 gangene forarsages af den ommeldte Inflammation og dens medføl-
 gende Heede, der fordriver alle de tynde fine Bædsker og udtørker
 det Jordagtige, saa det faaer en steenagtig Haardhed, der henger sig
 ved Siderne af de Gange, hvor Bædskerne, som holder Serum i sig,
 passerer, saa at slig Materie kand genereres over alt i Legemet, hvor
 Inflammation forefalder, der udtørker Serum, ligesom vi seer at ved
 Urinens (som er nesten ey andet end et Serum) Evaporation paa
 en maadelig Jld almindelig faaes en steenagtig Materie paa Bunden,
 og da Serum findes meget hyppig i Galden, saavel som over alt i Le-
 gemet, saa er det heraf læt at begribe, hvorledes en steenagtig Ma-
 terie som en Kalk kand genereres over alt i Legemet, uden at statue-
 re med de Gamle en vim lapidificam implantatam, hvilken er lige-
 saa ufornoden som vis officina, den nogle endnu admitterer; thi som
 vis lapidifica er ey andet end en overnaturlig Varme, der udtørker
 Serum, og giver Leylighed til, at det Jordagtige hastig præcipiteres,
 fæster sig i den Mucum, som da findes indvendig paa Siderne af
 Gangene, og dermed fast groer og bliver haard, saa er vis officina ey
 heller andet end en Pressio eller Trykning, der gjør Fibras nerveas
 meere compact, og ved tiltagende Bædskernes Overflodighed og Tryk-
 ked stivere, hvilket de hos en Deel gamle til Been forandrede Arte-
 rier (Puls-Arer) beviser og ere hos mig at see. Noget anderledes
 forholder det sig med de Steene, som findes løse hos somme i Galde-
 Blæren

Blæren saa og Vand-Blæren; thi de kand vel iblant have deres Oprindelse af ovenmeldte steenagtige Materie, naar deraf aldrig saa lidt kommer ned i een af disse Blærer, men de komme oftest af Contentis i disse Vædsker selv, i sær naar de ere opfyldte med mange Cruditatibus, hvoraf nogle ved den Ophold de maa lide udi disse Cavitetæter læt synker til Bunds, og naar da dette Coagulum bliver liggende første gang efter at det meere Fluidum er excerneret, opnaaer det hastig ved Legemets Varme, som ved slige Omstændigheder gemeenligen er meere end naturell, en slags Haardhed, som en Calculus, hvilken da, i hvor liden samme end maatte være, idelig trækker meere af det slags Sediment til sig, hvoraf hun i Forstningen er genereret, og saaledes voxer med stratum super stratum hastigere eller langsommer, ligesom Føden og anden Diæt med Bevægelse &c. er til, saa det er troeligt at den beste Føde ved Legemets alt for megen Hvile og Stilhed kand give Anledning til slige Steenes Oprindelse og Væxt, som ingenlunde kand ansees for Uarsagen til nogen smitsom Syge, men nok forvolde mange smertefulde bekiendte Symptomata, hvilke de allerstærkeste Lithontrica eller Steen-knufende Midler ey ere mægtige til at hæve, men snarere diluentia, sedativa, mucilaginosæ & oleosæ cocta vel expressa. Ormene i Galdegangen maa useyrlbarlig være kommen af Ovulis, der ere passerede igiennem Mavens forhen ommeldte Venas bibulas til Venam splenicam og saa til Leveren, hvor de har funden deres Hvile i disse med Steen og slimagtig Materie opfyldte Gange, saa at de smaa Orme der best kunde bryde ud og naae deres Væxt; Men det er ey troeligt, at det skulle være det slags Orme, som forvolder denne giftige Dvæg-Syge, saasom de maae være baade mindre og skarper end disse her findes. De øvrige Omstændigheder ere samtlige Følger af det skarpe Causticum, som irriterer Nervos, og derved giver Lejlighed til Aarernes Sammentrekning, Blodets Forstoppelse i de finere Aarer, som derved udvides, inflammeres, ja paa adskillige Stæder forraadnes, saa jeg derved ey længere vil opholde mig, men alleenske melde noget om Saltet, hvilket ey kunde bide paa det Kiød, som var af det meget syge, ja vel iblant af det ved Sygdommen døde

Dvæg, saavidt det kand vedkomme denne Syges Bestaaffenhed: Det er da vitterligt ved Analyfi Chymica, at det i Huusholdninger brugelige Salt bestaaer af en stærk Spiritu acido, noget Phlegma og Terra alcalina, saa og at dette Salt jo kraftigere det er, jo kraftigere Spiritum acidum giver det fra sig; Man veed og af Erfarenhed, at ved denne Saltets Spiritu acido conserveres det slagtede Kiød fra Forraadnelsen, eftersom nu Saltet ey kunde bide paa det Kiød, som var af det ved Sygdommen døde Dvæg, det er at sige ey kunde forekomme Forraadnelsen, saa er det et kiendelig Beviis paa, at Acidum salis har funden sig overvunden af sin Antagonist, som er et Alkali causticum, der destruerer og forraadner nesten alle Ting, med mindre det af et Acidum bliver overvunden eller i det mindste til et Sal medium forandret. Hvilket da er et stort Beviis paa, at det forhen ommeldte skarpe Bæsen, som forarsager denne Syge, er et Alkali causticum, som brænder de solide Parter, og præcipiterer Humores, saa deres accurate Miscela og Motus intestinus cesserer, og putrefactio hastig indfinder sig. Naar nu alt dette fornuftig overvejes, saa meener jeg, man læt kand skionne, hvor viit det kand være farligt at æde Kiødet af det Dvæg, som har været meget sygt; thi naar dette Alkali angriber alleeneste de innere Parter, som absolut behøves til Livets Conservation, saa kand det snarere dræbe Legemet, end udbrede sig over alt til Musculos eller Kiødet, folgelig kand det nydes uden Farlighed, men derimod naar dette skarpe Bæsen har udbredt sig over alt, saa baade lugter og smager det Kiød efter en slags Forraadnelse, seer mørke-rødt eller sortagtig ud, og Tælgen eller Fittet er meere gulagtig og flydende, da er det ey saa sikkert at nyde saadant, dog maa jeg tilstaae, at de magre der ey ere opfyldte med for mange overflødige Bædsker, og ere beqvemme til Bevægelse, bedre og med mindre Farlighed kand nyde saadant, end de feede, som have overflødige Bædsker, og ere meere ubeqvemme; Thi hos de første har Narene saavel som alle andre Parter meere Kraft eller Vigueur til at drive den maadelige qvantitet af Bædsker omkring, hvorved da deres Motus intestinus samt indbyrdes Trituration og Blanding saaledes forfremmes, at de ey lættelig lade sig overvinde eller

præ-

præcipitere af sigt et skarp alcalinist Bæsen, men snarere driver det fra sig igien. Denne stærke Miscela eller Blanding er og Marsagen hvorfore de subtile Bædsker (hvoriblant Saliva billig regnes) ere aldeles uden nogen Smag i de sunde Legemer. Derimod har de ferde meere overflødige Bædsker, der opfylder Arer og alle Parter, saa de ey kand naae den tilstrækkelige Trituration og Blanding, og des Marsag hastigere lader sig overvinde, præcipitere og til en deraf flydende Forraadnelse disponere. Heraf kand man og slutte Marsagen, hvorfore det feedeste Dvæg snarest vorder angreben og dræbt af denne Syge.

Membr. 7.

Hvad slags Medicamenter jeg agter og til Deels har funden tienlige mod denne Syge, præservative saavel som curative.

Efter disse forberorte Omstændigheder saavel udvortes som indvortes hos det syge og døde Dvæg, samt den forklarede Oprindelse og Marsag til Sygdommen sluttes da fornusteligen, at Præservationen, saavel som Cuuren selv, bestaaer særdeeles udi efterfølgende Poster: For det 1te bør man søge at dræbe disse Insecter med deres Ovulis. For det 2de skal det skarpe alcaliniske Bæsen destrueres, eller i det mindste forandres. For det 3de den begyndte Irritation samt deraf flydende Obstruction, Inflammation og Putrefaction dempes. For det 4de bør man stræbe efter Naturens egen Drift, som sees paa det restituerede Dvæg, at drive dette skarpe Bæsen ud ad til Huden eller peripheriam Corporis. Hvad nu den 1te Post angaaer, da viides intet kraftigere Middel til at dræbe Insecter end Mercurius, hvilket Erfarenheden stadfæster, endskjønt man ey tydeligen kand demon-

monstrere Maaden, paa hvilken den forrætter sig; thi vi seer for Exempel at Vand eller Ol som har kaagt med Mercurio Vivo dræber Ormene i Tarmene, endskjønt Mercurius ey har tabt noget af sin Vægt efter Kaagningen, i hvor tidt den end bliver kaagt, hvilket jeg for 25. Aar in Praxi har observeret. Mercurius kand og dræbe og forjage alle de slags Insecter som fæster sig i Huden paa Creaturerne om Sommeren, naar den alleeneste smøres for i Panden og under Halsen, hvor Creaturet ey kand slukke det af, saa man seer deraf at det er Dunsten alleene af Mercurio, der er tilstrækkelig nok, uden at tale om Mercurii Flygtighed og penetrante Kraft, hvilket første beviises af Chymien, da den ved Jldens Kraft lader sig drive i Luften uden at sees eller kiendes, det andet veed man af Erfarenhed; thi naar man alleeneste smører Foden med Mercurio, saa kiendes inden kort Tid dens Virkning i Munden ved en Salivation, og at det virkelig er Mercurius, som penetrerer saa vidt, kand man erfare ved at legge et stykke Guld i sig en saliverende Mund, da Gullet bliver hvidt ligesom naar det legges i Dvægsølv. Slige og andre flere Virkninger af Mercurio vil de fleste Auctores explicere af dens Tyngsel, hvormed den overgaaer alle Metaller undtagen Guld, men jeg tilstaaer gierne at jeg ikke kand begribe saadant, i sær hvorleedes Mercurius ved sine blotte Exhalationer kand dræbe Insecter formedelst Tyngselen, da man dog kand give et frist Menneske et Pund ind af gangen, hvilken gaaer igiennem alle Tarmene ud igien uden at gjøre ringeste Skade, jeg vil derfor snarere troe med den lærde G. V. Switen (som derudi vilger fra sin Læremesters den store Boerhaawes Principiis) at der er noget andet end Tyngselen i Mercurio, det vi endnu ey til nye kiender, og mueligen maa overlade vore Efterkommere til nærmere Undersøgning. Vi maa derfor nøyes med hvad Observationer og Experimenter forsikrer os om Mercurii Virkning, at den nemlig dræber og forjager, saa vidt man veed, alle slags Insecter, og derfor har jeg brugt den som en Salve med Terpentin, Campher og Asa foetida blandet, for at befordre Mercurii exhalationes desbedre, hvormed jeg har smurt Dvæget imellem begge Hornene, saa vel præservative som curative hver 3die eller 4de Dag, jeg

jeg tror og at Mercurius med Svovel blandet til et Pulver og Genebær dertil kunde være en kraftig Præservativ-Røgelse i Staldene hvor Dvæget staaer, da man burde lade Dvæget gaae ud, medens Røgningen varede i den saa vidt mueligt tillukte Stall, og reiterere saadant eengang eller 2. om Ugen, særdeles udi klart Beyerligt for Dvægets Skyld, som da best kand taale at røre sig; Men naar det var taaget og tyk Luft, kunde samme Røgelse bruges uden for, dog saa at Binden førte Røgen til og i Stalden. Mercurium Antimonium og Svovel blandet med nogle Alexipharmaca og Balsamica, som for Exempel Lovstikke, Baldrian og Genebær, samt noget Campher, i sær om Sygdommen har begyndt, indgivet præservative hver 3die eller 4de Morgen og curative 5. Morgener i Rad udi varmt Ælle-Brod, med 4. gange saa meget Vand blandet, er befunden af god Virkning; Thi de Alexipharmaca jager Mercurium hastig omkring til peripheriam Corporis tillige med det Acidum Vitriolicum, som er in Antimonio & Sulphure, og Campher resisterer efter de Myeres Observationer Spasmi, Inflammationi & Putredini, saa at ved disse Species tilsammen ovula insectorum tillige med det skarpe alcaliniske Bæsen liigesom quæles og undertrykkes, Inflammationen tillige med de andre berørte Tilfælde hæves, hvorfore man en kand vente andet end stoer Nytte heraf, naar Motionen, varm Drikke, samt andre fornødene Omstændigheder rigtig vorder i agttaget. Den anden Post naaes best ved adskillige Acidis, som Edike, Salt, Svovel &c. hvormed man bestænker Foederet, saa og bestryger Dvæget omkring Muulen og paa Tungen, præservative een eller 2. gange om Ugen, curative Morgnen og Aften udi 3. Dage, man kand og bestrygge Baasen foran med Tiære og derpaa igien saa meget Salt, som Tiæren vil tage imod, hvorpaa Dvæget gierne slikker. Vitriolum album indeholder vel og et stærk Acidum, men formedelst det participerer af Saturno og adstringerer overmaade, understaaer jeg mig ikke at recommendere det, med mindre det blev brugt udi meget ringe Dosi med Salibus mediis og Camphora forsaet, da det udi visse Omstændigheder af Sygdommen kunde have sin Nytte. Den 3die Post vorder nok fyldestgjort med Nitro, Camphora og

Cinnabari factitia, hvoraf dog til dato alleeneste af mig er brugt de 2de første Species, nemlig et halvt Lod Nitrum og et halvt Qvintin Campher hver Afsten, og dets uden udi 10. a 12. Potter lunket Vand et til 2. Lod Nitrum, dog ved paakommende Durchløb noget mindre, men udi Forstoppelse eller Bindsel meere, og naar Urinen har været hindret i sin Excretion har jeg sat til det Pulver om Afstenen halv anden Lod Rhabarber og ligesaa meget Cenebær smaae stødte, som har viist meget god Effect. Den 4de Post angaaende, da har jeg funden goed Virkning af den ved den første Post anførte Species, som jeg har ladet bruge udi følgende Proportion, hver Morgen udi 5. Dage af Mercurio, Antimonio og Sulphure hver Slags et Qvintin, Campher et halv Qvintin, af Rødderne og Cenebær hver Slags en Haandfuld, hvilket alt kand blandes med Brød, Meel og Vand, saa at der bliver een eller 2. langagtige Boller af, som puttes Dvæget i Halsen med nogenlunde varmt Olle-Brød og Vand, som før er meldt, bag efter, hvoraf jeg har seet det syge Dvæg med største Begierlighed at drikke, hvilket er da et vist Tegn paa Forsten, som giver en indvortes Inflammation og Hidsighed tilfænde, med disse Medicamenter og Omstændigheder samt Nitrum og Camphora om Afstenen er Herr Røbels Koe i Hollænder-Byen cureret, hvortil da ey liidet har hiulven den goede Tilsiun og Forpfeaning, da hun paa 3^{die} Uge efter at hun havde ophørt med disse Medicamenter først kastede Kalb. Ja jeg veed een Mand uden for Øster Port, hvis Fætter, som er Provisor ved det Kongl. Hoff Apotek, consulerede mig, og ved samme Medicamenters Brug og goed Opvartning conserverede alle hans Køer, som vare 7. og tilhammen har været meeget syge. Jeg har og paa en anden Maade søgt at drive dette skarpe Bæsen fra de indvortes Parter til de udvortes, nemlig ved at sætte Setacea øverst ved Siiden af Halsen nær ved Hovedet, og dertil hveranden Dag givet det syge Dvæg af ovenskrevne Pulver med Rødder og Cenebær, hvilket og tegnede meget got, saa at i 12. Dage ingen døde, og een Tyr i Særdeleshed blev efter 36. Timers Forløb gandske frisk, men der-etter blev noget af dette Dvæg med Setaceis solgt og slagtet; Tyren, som

Som i 4^e Uge derefter havde holdt sig frisk, ført i den Stald, hvor Køer vare døde af Sygdommen, Medicamenterne saa vel som Opvartningen blev skiodesløs tracteret, saasom Bønderne ere i den Tanke at overflødig Føde skal best conserve deres Dvæg, hvorimod alle mine Raisonnements ey maatte gielde, hvorføre jeg ey noget Tilforladeligt derom kand determinere, endskjønt jeg gjør mig stoer Haab heraf, i sær da troværdige Observationer viiser at slige artificielle excretioner med Fonteneller, Setaceis og Spandste Fluor har været meget nyttige i Menniske Pest. Heraf sees da hvor urimeligt det er med et slags Medicament mueligen efter Alchimisternes Chimere om een Universal-Medicin imod alle Tilfælde baade først og sidst i Sygdommen at ville curere denne Dvæg-Syge, samt hvor ringe et Beareb de har havt om denne Syge, der har tænkt ved Nareladen, Terpentin og andre hitige Olie-teter, stinkende Tran, og deslige flere at curere den, ja hvor aldeles forkeert de har handlet, der haver givet Dvæget af sit eget inficerede Blod ind efter Nareladen, uden at tale om adskillige andre Curer, som ere bleven høyt rosende, men omsider forgæves brugte. Man erfarer og heraf, at de beste Medicamenter ey kand udrette noget med mindre Ordenen og Forspøgningen behørig i agt tages, i sær det varme Ol og Brød med Vand iblant 3. a 4. gange daglig, samt at Sygen i Forstningen hastigere lader sig curere, end naar den har taget overhaand. Det bliver og heraf læt at demonstrere hvor fornøden det vil være at forbrænde det døde Dvæg, som i sær mod Foraaret findes ey at være vedborlig dybt nedgravet, for at forekomme disse Insecters Formeering af de udi det døde Dvæg formodentlig i største Mængde værende Ovula, hvilket usensbarlig maa have været den store Medicorum Lærefaders Hippocratis Dye-meed, da han udi een blant Mennisker heftig grasserende Pest lod afbrænde en stor Skov, og derved lykkeligen forebygte Pestens videre Udbreedelse. Til Slutning tilstaaer jeg gierne med en Deel, at denne Syge kommer fra en høyere Haand, som adskillige taler, ja jeg erkjender og kysser med allerstørste Eibødighed og Veneration dette den store Guds Riis, hvormed han hiemsøger os alle som en
naade-

naaderiig Fader, den vi alle i Aand og Sandhed bør at paakalde og tilbede, men jeg troer og at den samme store Gud, som er Ordens og Naturens Stiftere ingenlunde mishager, at vi Mennesker søge efter den Oplysning vi besidde at udfinde nogle naturlige og ordentlige Midler derfor, allerhelst naar samme bliver brugt med alvorlig Bøn og Paakaldelse om den naaderige Guds Betsignelse dertil, som Gud os af Naade forunde!

